

U Tso'olol Ba'ax Unaj U Beeta'al U Tia'al U'uybil ti'
Le Radioos Kaajilo'ob Le Je'ela' U Ti'al U Meyaj
Taan U Yuuchul Le K'oja'anil Covid-19

Cultural Survival

Waa Muuch'ukbalo'one
Yan Je'elsik Le K'oja'anil

Le jejela' asil kaajilo' ob táan u mukyajtiko' ob le k'oja'anil COVID-19 mina'am u xuul. Le múuchkúuchil Cultural Survival táan u meyaj u tia'al u yáantik le radioos yaan tánxelkaajilo'ob, le je'ela' u tia'al u ye'esik bix le mejen kaajo'ob táan u jóok'ol táanil yéetel le mak'toop yaan. Le raadios comunitarias ku meyaj mu'uk'a'an u tia'al le mejen kaajo'obe' je'el u béeytal u éejentiko'ob le ba'ax tsola'an tumen le jala'acho'ob, bey xan u tia'al u t'aano'ob ,yéetel u ya'aliko'ob le ba'axk'a'abéetutia'alu meyajtio'ob. Wáa maas u k'ajóolta'al ba'ax je'e u béeytal u beetik máakle je'ela ti'raadios ku yu'ubal.

Galina Angarova

U kaajil Buryat,

Noj Jo'ol Póopil - Cultural Survival

COVID 19 U TSOOLIL UNAJ BA'AX K'ÁABÉET U BEETA'AL

Le tsoolil je'ela' je'el u meyaje' u tia'al yáantaj, yéetel u tia'al máax k'itbesik le ba'ax ku sen ya'alal ti' le radioos te'e kaajilo'ob yéetel le je'ela' je'el u béeytal u je'elsa'al le k'oja'anil Covid-19 k'a'abéet sáansamal ka k'itbesa'ak le tsoolilo'ob.

COVID-19

Yóokol kabe' táan u éejentik jump'éeel túumben k'oja'anil u k'aabae' Covid-19. Ma' kaxat'ak ts'aak tak walkila'. Yéetel le ba'ax ts'o'ok u jets'iko'ob le jala'achilo'ob tuláakal yóokol kab, táan u ya'alal ma' u péeksikuba'a máak, le meyajo' olie' talam le kuxtala'. Le je'e tu'una' ku biinsiko'on k tuklik tu yo'olal le ba'ax yojelta'an ti' kuxtal te'e mejen kaajo'ob, beyo' yaan mu'uk'a'ankúunsik le muuch' meyaj yéetel le lu'um. K'a'abéet k beetik le tuláakal meyajo'ob ma' u topko'ob le k lu'umila'.

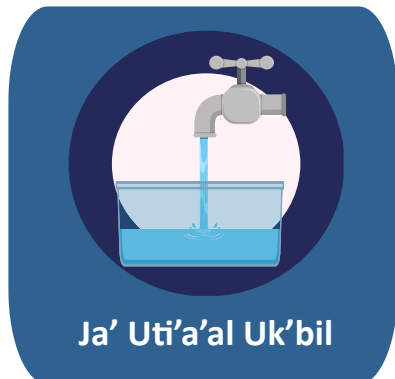
Le máaxo'ob ku k'itbesiko'ob t'aan te'e mejen kaajo'ob je'ex le radio jach ya'ab áantaj ku ts'aik ti' le súutuka'. Yéetel le ba'ax táan u sen yúuchul ti' tuláakal kúuchilo'ob, le máaxo'ob táakpaja'ano'ob ti' le meyaj je'ela' k'a'abéet u k'itbesiko'ob le t'aan jach jaaj yéetel je'ex unaj u yúuchul ma' yéetel tuus.

K'a'ajakteech, le ba'ax ts'o'ok u sen je'ets'el ma' sen bin tu'ux much'ukbal le máako'ob, k'a'abéet xan a náachtal ti je'ejela'asil máak, k'a'abéet a p'o'ik' a k'ab yéetel a pix a wich le ken jóok'ech.

U Talamil, Yéetel U Ma'alob Ba'ax Unaj U Beeta'al

Le sútkuo'oba' ku taasik to'on jela'an tuukulo'ob tu yo'olal le bix u to'opol kaaj bey xan bix u mu'uk'a'anta'al kaaj.

Le ken a'alik talam táan tuklik mina'am tu'ux u bin máak ka'a ts'a'akak, mina'amn ts'aako'ob, ja' utia'al uk'bil, yéetel ma' tu yach ya'alaj to'on le je'ela'.

Le ken a'alik mu'uk'a'anta'al, le je'ela' letie' muuk'il kaaj, le ba'ax suuk u jaanta'al te'e kaajo' le ku pa'ak'a'al, le ts'aak ku beeta'al yéetel xíiw bey xan le bix u péek máak te'e kaajo'.

Tak ti' le múuchkbil Cultural Survivore' k k'itbesik le tsoolilo'ob, je'ela' u tia'al u meyaj ti' le k'iino'ob, táan ilik le bix u ma'alo'obil meyaj radio, bey xan le k'a'abéet u kaláanta'al le máaxo'ob ku meyajo'ob te'e kúuchil. Jump'éel chan meyaj u tia'al u yáantal le máaxo'ob táan u k'aytiko'ob le tuláakal ba'alob yóolal le k'oja'anil Covid-19. Yaan ka'a jaats:

Le yáaxako' beeta'an u tia'al u yu'ubik máax táakpaja'an te'e raadio.

Le ka'a jaats ku meyaj u tia'al u éejenta'al je'ejela'asil ba'alo'ob u tia'al le mejen kaajo'ob.

YÁAX JAATS

Máako'ob Ku Meyaj Yéetel
¿Le Táakpaja'ano'ob Xma' Bo'olil Te'e Radio?
¡ Yáax K'a'abéet U Kaláantikuba'amáak!

K'a'abéet u éejenta'al
jump'éeel ma'alob bix u
beeta'al le tuláakal ba'al
tumen le máax ku meyaj
radio

K'a'abéet u láaj
k'ajóoltikuba'o'b

K'a'abéet u tsóolil le
ba'ax unaj u beeta'al ti'
meyaj yéetel le maas
tooplo'ob

Ma' chen ;A jan
ch'ok'aba'a táanil yaan
a kuxtal

Tukult ma'alob le
ba'ax ku beetik
loop

K'a'abéet U Éejenta'al Jump'éel Meyaj U Tia'al U Kaláanta'al Le Máaxob Táakpaja'ano'ob

K'a'abéet a beetik le ba'ax unaj u beeta'al ichil tuláaklo'ob, yéetel le ba'ax u tsolmaj le Organización Mundial de la Salud -OMS, le jala'achilo'ob tu noj lu'umil, yéetel la jala'achilo'ob ku kaláantiko'ob le toj óolal bey xan le jala'achil ti' le mejen kaajo'ob.

Tukult Ma'alob Le Ba'ax Ku Beetik Loob

Le ken a xiimblatik jump'éel chan kaaj, kaláantaba'a k'a'abéet a beetik le ba'ax jets'a'an tumen le jala'achilo'ob. Le je'ela' letie' yáax ken a beetej.

K'a'abéet A We'eskaba'a ti' Le Kaja'ano'ob Kaaj

Le máax táakpaja'an ti' le kitbesaj t'aan k'a'abéet u we'esikuba'a u k'aaba', le je'ela' u tia'al ma' u yantal ba'atel yéetel le ba'ax jets'a'an tumen le je'ejeláasil kúuchilo'ob.

Ma' Chen ; A Jan Ch'ok'aba'a Táanil Yaan A Kuxtal

Ma' a sen bin ti' le kúuchilo'ob tu'ux sen yaan le k'oja'anil, ja'alij wáa yaan teech le nu'upúulo'ob u tia'al a kaláantikaba'aj, wáa mina'am tech, ma' beetik tumen to'on k'itbesik, t'aan k'a'abéet we'esik le ba'ax kek beetik.

Jets' Le Meyajo'ob Yéetel Le Maas Toopolo'ob

Wáa ichil le a wéet meyajo'ob yaan nukuch máako'ob wáa yaan máax yan k'oja'anil toopole', ts'a'a ula'ak' ba'ax u beetej ka p'áatak tu taanaj.

Cho'oj le tu'ux ka
meyaj saansamal

T'ep le microfono
yeetel jump'eel nook'
ma' tu ch'u'ulul bey xan
yeetel espoonja

P'o'o ma'alob le a
nu'upul meyaj le ken
a beet jump'eel k'aat
chi' ti' ula'ak maak

Ma' unaj u taakpajal
maanal ti' ka'atuuul
maak te'e meyajo'

Beet le ba'ax ken a
maansey ti' letie' ku ya'alal
Streaming u tia'al ma' a bin
ta kuuuchil meyaj

K'a'abéet A Cho'ok Le Tu'ux Ka Meyaj Je'e Ba'ax Súutukil

Cho'oj ma'alob le tuux ka meyaj je'e báax súutukil. K'a'abéet yéetel alcohol wáa yaan kex 70% ti', bey xan yéetel clooro wáa letie' desinfectante ku yiibil ichil ja'.

Beet Le K'itbesaj T'aan ti' Streaming U Tia'al Ma' A Bin Ta Kúuchil Meyaj

T'aanen yeetel le máax ku yilik le kaabina, tumen beyo' je'el u maas ma'alobtal le t'aan ken a beet, utia'al u yu'ubal ma'alob le ken t'aanak máak ti' teléfono. Wáa ma' tu béeytal beyo', beet directo ti' teléfono. Je'el u béeytal a kaxtik le u tsoolil bix u beeta'al ti' Streaming te'e je'ejeláasil kúchil: www.giss.tv

T'ep Le Microfono Yéetel Jump'éeel Nook' Ma' Tu Ch'u'ulul Bey Xan Yéetel Espoonja

Le microfono je'el u béeytal u kuchik. Le k'oja'anil le beetik le ken u ts'o'okol a t'aan k'a'abéet a k'exik u teep'il wáa a t'epik tu ka'aten (pláastiko wáa nook') ti jujuntuul máak le ken xi'ik meyaj. Beet ma'alob a meyaj.

Ma' Unaj U Táakpajal Maanal Ti' Ka'atúul Máak Te'e Meyajo'

Le je'ela' je'el u béeytal waa mina'am ula'ak' bixij, ba'ale' ka'abéet a kaláantikaba'a pix a chi' yéetel nook'.

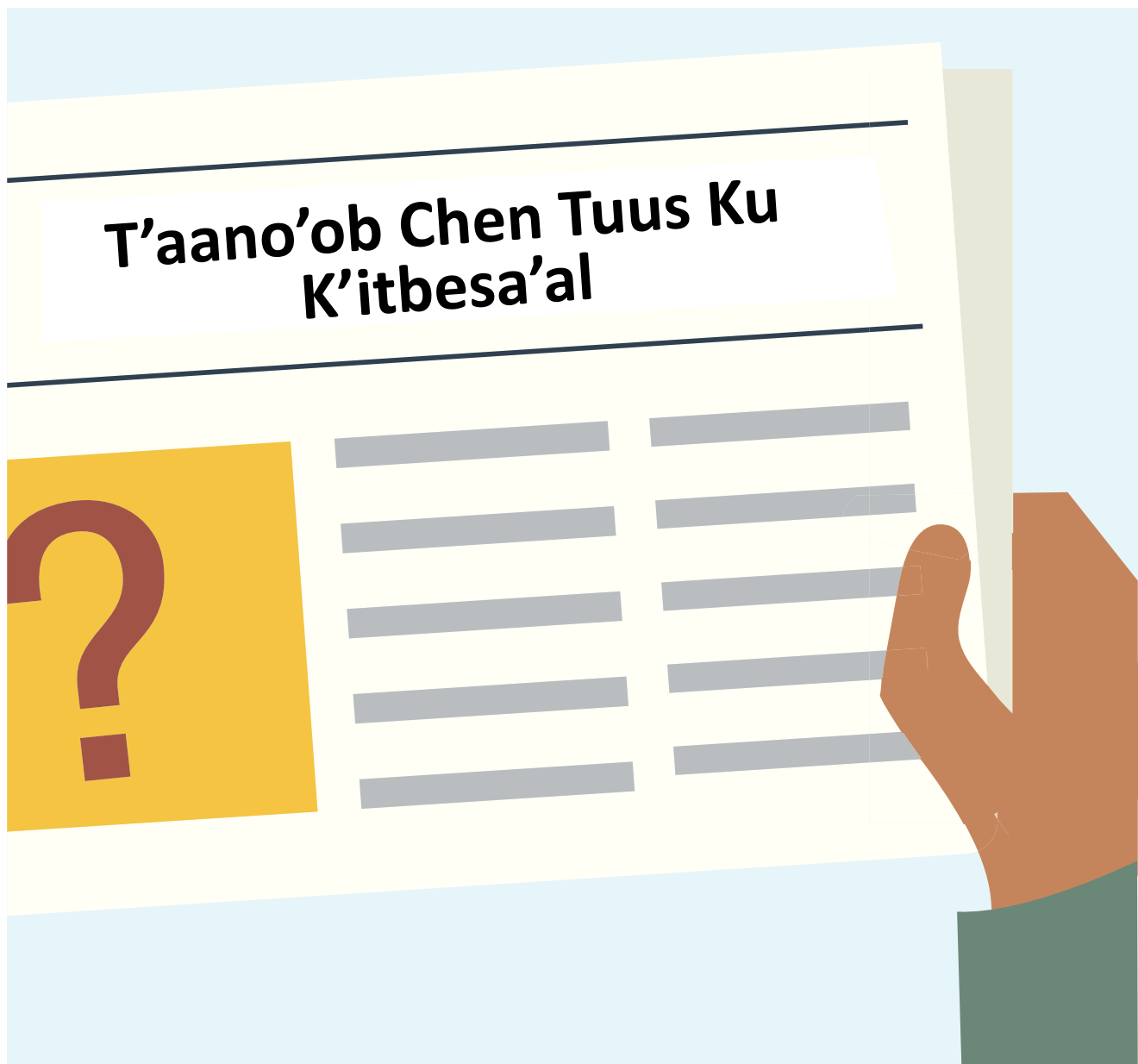
P'o'o Ma'alob Le Un'upul Meyaj Le Ken A Beet Jump'éeel K'at chi'

Unaj u ts'a'amal jump'éeel nook' ti alcoholo etílico. Ma' choik yéetel clooro, tumen a topik le nu'upul meyaj. Le alcoholo etílico je'el u béeytal a manik te'e farmacia wáa droguería.

KA'A JAATS

U Beeta'al Le Tsoolil

Ti' le jaats je'ela', yaan kóonkunsik le je'ejela'asil tsoolil ts'aba'an tumen le Organización Mundial de la Salud, bey xan tumen ula'ak' kúuchilo'ob táan u yiliko'ob le k'oja'anil COVID-19, le je'ela' utia'al ka béeyak u k'itbesa'ak le t'aan tumen le máaxo'ob táakpaja'ano'ob ti' le mayaj t'aan yéetel ma' u ya'alal ba'al ma' jaajil.

Ma'a K'itbesik T'aano'ob Ma' Jaajil Mix Tuus

Le nojkúuchil Organización Mundial de la Salud (OMS) tu éejentaj le t'síib u k'aabae' " infodemia" le je'ela' u tia'al u tso'olol le ba'ax ma' jaajil wáa chen tuus bey xan le ts'íib ku k'itbesa'al ma' jaajil ti' le je'ejeláasil kúuchilo'ob. Le t'aan ma' jaajil yéetel tuus, ku satik u yóol máak , le je'ela' je'el u topko'on tuláaklo'on. Ma' a k'itbesik le ba'ax ku ya'alal chen beyo' wáa le chen t'aan ku beeta'al ma' jaajil.

Ilawilej Le Ba'ax Ku Ts'a'abal Ojéetbil Ti' Le Noj Kúuchil Le Jala'achilo'ob

K'aja'antech teche' ya'ab ba'al ma' a wojel je'ex le máaxo'ob ku xojko'ob le k'oja'anilo'ob, bey xan le ts'aakyajo'ob le máaxo'ob ku yiliko'ob bix u bin u jéets'el le k'oja'anil, bey xan le máaxo'ob ku beetko'ob le ts'aak uk'bil yéetel le ku meyajo'ob ti' le toj óolal u wiinkilal máak, le'eti'obe' je'el u béeytal u tsoliko'ob le t'aan unaj u beeta'al.

OMS Letie' Nojkúuchil
Organización Mundial
De La Salud.

K'ayta'al Le Ts'aak Yéetel Le Úuchben Ts'aak Yéetel Xíw Ku Beeta'al Kaaj

To'one' k k'ajóol tu yo'olal muk'a'ankúunsik ektojóolal yéetel ma'alob janal bey xan yéetel le ts'aak yojel le úuchben máako'ob. U k'ata'al ba'alo'ob ti' le úuchben ts'akyajo'ob je'ex jmeeno'ob yéetel ula'ak máak yojel ti ts'aak yéetel xíw.

Suut Le T'aan Ti A Sujoya T'aan Bey Xan Ti' K'astlan T'aan

Le ba'ax unaj ojelta'al ti' k t'aan je'el u béeytal u na'atpajal tumen k wéet kaajilo'ob. Teche' k'a'abéet a k'itbesik t'aan ma'alob ka na'atak tumen a kaajal. Wáa mina'am máax ku t'anik a sujoya t'aan, k'a'abéet u kaxta'al máax t'anik. Tumen yaan ya'ab je'ejel'a'sil tsikbal tso'ok u beeta'al je'el u béeytal a k'itbesik. Tu ts'ook le tsoolil je'ela' yan k'ubik tech ya'ab kúuchilo'ob tu'u je'el a kaxtik ma'alob t'aan u tia'al a k'istbesik.

Ma' A Chaik U To'otopa'al Máak

Le Radio Ku K'itbesik T'aan Tu Yo'olal U Kaláanta'al Máak

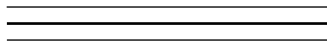
Le raadiso'ob je'el u béeytal u beetiko'ob jela'an meyaj u tia'al u kaláanta'al máak bey xan u tia'al ka ts'a'abak túumben t'aan (beyo' u jéets'el jump'éel kúuchil tu'ux je'el u béeytal u yúuchul takpool).

Le ka'a káaj le k'oja'anil, ya'ab tu'ux ku ya'alal tu yo'olal le "k'oja'anil chiinso'ob"; Le je'ela' ba'ax tu beetaj u ba'ate'el máak ti ya'ab kúuchilo'ob, bey káaj u to'otopa'al le asiatikoos ku ya'alal.

Wey tek lu'umile', úuch jump'éel ba'al beyo', tumen káaj u to'opol le máaxo'ob bija'ano'ob náajal te'e náchilo' bey xan ti' le ku suuto'ob te'e náachilo' káaj u ya'alal ba'al tio'ob.

Le beetik k a'alik teech k'a'abéet u kaláanta'al le t'aan kek beetik, ma' k'a'abéet ts'a'ik ula'ak' t'aan u tia'al ken t'aanko'ob le máaxob ma' wey kaajilo'ob, mix le máax ku jantik ula'ak' ba'al wáa le ku taalo'ob náach, wáa le máaxo'ob yaan ula'ak' k'oja'anil.

Ma' A K'itbesik T'aano'ob Ma' Éejenta'an Tumen Nojkúuchilo'ob

Ya'ab t'aan yaan ti' tuus u tia'al u jóoksa'al taak'in chen beyo', le je'ela' je'el u tal ti' máako'ob k'asa'ano'ob; Je'el u ko'onol ts'aako'ob, pomadaso'ob, wáa ba'al uk'bil je'el u ts'ajkech. Wáa a wojéeltik yan máax táan u k'a'aytik yéetel ku ya'alik jump'éeel ts'aak, tak ku tal ti' t'aan ti' máako'ob ku k'itbesiko'ob t'aan, k'a'abéet k'áatik tio'ob tu'ux tu jóokso'ob le t'aan tumen to'one' k wojel ba'ax le úuchben ts'aak ku meyaj ti' kaajo'ob.

K'a'abéet A K'itbesik T'aan Yéetel Le Ma'alob Ba'ax U Tia'al Kaaj

Wáa a k'ajóol juntúul máak yan Covid-19 ti', k'a'abéet ma' wa'alik chen beyo' ti' máak tumen yo'olal u la'atsilo'ob bey xan tu yo'olal le máax k'oja'an. P'iis tak tu'ux je'el u béeytal a náakal yéetel le k'at chi' ken a beetej. Ts'a'abal tu yo'olal le kuuchil tu'ux yan leti'.

K'itbes Le T'aan Yéetel Le Ba'ax Ku Ya'alal Tumen Le Nojkúuchilo'ob Ti' A Kaaj Yéetel K Jala'achil

Ts'a'a u yojéelta'al le ba'ax táan u beeta'al tak te'e nojlu'umil, waa te'e nojkaaj, bey xan te'e ta kaajal tsikbalt le ba'ax ts'o'ok u k'a'alal wáa ma' tu meyaj bey xan le ba'ax ma' tu béeytal u beetik máak ti' sáansamal.

¡K'aja'antech!, Le radio ku k'itbesik t'aan, letie' máaxo'ob ku tsibaltik ti' le kaajo'ob tuláakal tu yo'olal le u yojéelta'al le bix a wu'uyik le k'oja'anil, bey xan u tia'al u beetiko'ob u meyaj le jala'ach bey xan le u p'íisil wáa táan u chíikpajal. Le je'ela' k'a'abéet u sen beta'al tumen beyo' ma' tu k'itbesa'al le k'oja'an yéetel ku kaláanta'al máak kaaj.

U K'itbesa'al Ba'al Tu Yo'olal Áantaj Kaaj

1. K'itbesj le ma'alob u biinskuba'a máak le k'iino'ob k'oja'anil. Tsikbalt ba'ax je'el u béeytal u beetik le la'ako'ob, je'ex chuuy, paak'al, chakbil janal, ichil ula'ak ba'alo'ob.

2. K'a'ayt bix u múuchikuba'a máak u tia'al u beeta'al le tuláakal ba'al u tia'al le kuxtal sáansamal tak xiibo'ob yéetel ko'olel.

3. Beet t'aano'ob ka k'a'asak u kalaanta'al mejen paalal. Tumen ti' le súutukilo' ob ya'ab ba'atel ku yúuchul ts'o'ole' mejen paalal ku to'opol. Teche' yaan a k'a'aytik le tuláakal ba'al u tia'al u je'elsikuba'a máak, u ti'ala u chan jéets'el máako'ob ti' a kaajal tumen yaan u yu'ubal a t'aan.

4. Beet t'aano'ob u tia'al u yu'ubal le úuchben tsikbalob le ken úuchuk janal wáa bey xan ula'ak' ba'alo'ob ku chan bet u jets'tal le toop ku meentik le ken u k'almuba'a máak tu yo'olal le k'oja'anil.

Táan K'a'aytik Le Ma'alob Ba'ax Unaj U Beetik Máak

5. Ya'ab tu'ux le xook táan u yúuchul ti' virtual ku ya'alal mina'am u bin paalal najil xook ba'ale yan tu'ux mina'am le internet mix le nu'upul meyaj. Le beetike' k'a'abéet a wáantiko'ob beet t'aano'ob u tia'al a tsolik ti' mejen paalal je'ejela'asil ba'ax unaj u beetiko'ob u tia'al kaambal, tumen yan u xáantal ma' tu suuto'ob xook. Taas le jka'ansao'ob te'e ta kúuchul meyaj u tia'al u ts'aiko'ob xook yéetel t'aan.

6. Ts'a'a a wojéeltik ti' le máax ku yu'ubik t'aan tu yo'olal u yojéeltiko'ob le covid-19 ma' tu jan xu'ulul.

7. Jach uts ka'a wa'al ti' le máaxo'ob ku yu'ubik a t'aan tu yo'olal le ba'ax ma'alob ts'o'ok u yúuchul ichil le táan u yúuchul le k'oja'anil.

8. Beett'aan yéetelakaajnalilo'ob tu yo'lal le ba'ax táan u p'atiko'on le toop táan mak'ik yéetel bix je'el u béeytal k ma'alobkúunsil le kuxtal.

9. Chan líiks a taak'in ma' a manik ba'al chen beyo' wáa ma' tu meyajtech.

10. T'aan le kajnáalilo'ob u tia'al u kaláantikuba'o'ob. Je'ex le taak'in ma' ojéela'an ti' je'el u ta'ak'al le k'oja'anil, u máan ti jela'an k'abo'ob letie' toop je'el u pa'ak'al le k'oja'anil.

11. Tsikbalt tu yo' olal le ba'ax je'el u béeytal u jaantik máak u tia'al u kaláanik u kuxtal beet ula'ak programas tu'ux ku ye'esal le bix u beeta'al janal úuchbentako'ob le je'ela tumen le jaanalo'ob beyo' ku mu'uk'a'ankúunsik máak, bey ts'íibta'an tumen le úuchben noolo'ob.

¿Tu'ux Je'el U Séeb Pa'aka'al Teehc Le K'oja'anil?

Kúuchilo'ob Tu'ux Ts'íibta'an U Jaajil Le Ba'ax Unaj K Wojéeltik:

Organización Mundial de la Salud

<https://www.who.int/es>

Organización Panamericana de la Salud

<https://www.paho.org/hq/index.php?lang=es>

México

<https://verificovid.mx/>

<https://coronavirus.gob.mx/>

Guatemala

<https://www.unicef.org/guatemala/coronavirus-covid-19-lo-que-los-padres-deben-saber>

El Salvador

<https://covid19.presidencia.gob.sv/>

Honduras

<https://covid19honduras.org/>

Nicaragua:

<https://ondalocal.com.ni/>

Panamá

<http://www.mingob.gob.pa/gobernacion-la-comarca-guna-yala/>

<https://www.midiario.com/>

Pikil Ju'uno'ob Tu'ux U Tso'olol Le T'aano'ob Tu Yo'olal Covid-19 Tsola'an

<https://ijnet.org/en>

Red Internacional de Periodistas

<https://gijn.org/gijn-en-espanol/>

<https://derechos.culturalsurvival.org/>

<https://www.culturalsurvival.org/es/covid-19>

<https://www.articulo66.com/>

<https://rdsradio.hn/>

<http://www.vocesnuestras.org/programas/salvador>

Créditos:

Producción General: Cultural Survival.

*Traducido del Español al Maya Yucateco por : Luis Antonio Canché Briceño,
Maya, México.*

Línea Gráfica: Patricia Sucely Puluc Tecúm, Maya K'iche, Guatemala.

Diseño y Diagramación: Circe I. Benítez, Nicaragua.

Edición: Julio 2020

Le Je'ela Beeta'an Tumen:

